

В.М. АНДРЕЄВ

УДК 930.1:303.446.4

ВІКТОР ПЕТРОВ: ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СКІФСЬКОЇ МОВИ У НАУКОВОМУ СПАДКУ ВЧЕНОГО

У статті йдеться про неординарні погляди В. Петрова на складну проблему скіфології – питання етнічного визначення скіфської мови. Концепція вченого розглядається на широкому тлі історичних подій та в контексті розвитку історичної науки та археології XIX-XX ст.

Ключові слова: В. Петров, інтелектуальна біографія, археологія, скіфологія, скіфська мова.

В статье анализируется неординарное решение В. Петровым сложной скифоведческой проблемы – вопроса этнического определения скифского языка. Концепция ученого рассматривается на фоне исторических событий и в контексте развития исторической науки и археологии XIX-XX вв.

Ключевые слова: В. Петров, интеллектуальная биография, археология, скифология, скифский язык.

This article is devoted to the unordinary decision by V. Petrov complicated scythology problem – the question of ethnical definition of Scythian language. This conception of the scholar is analyzed on the background of historical processes and according to the development of history and archaeology sciences of the XIX-XX centuries.

Key words: V. Petrov, intellectual biography, archaeology, scythology, Scythian language.

Віктора Платоновича Петрова (літературні псевдоніми – В. Домонтовича В. Бер; 22 (10).10.1894, Катеринослав – 8.06.1969, Київ) безумовно можна вважати видатним представником гуманітарної думки XX ст. – літературознавець, філолог, фольклорист, етнограф, історик, археолог, філософ, а також талановитий письменник, близький до українських неокласиків. Він був одним з найяскравіших українських інтелектуалів свого часу. Утім, В. Петров не став «зіркою першої величини» на небосхилі української науки. Його можна сміливо зарахувати до «другого плану» української гуманітаристики. Однак без таких «зірок другої величини» неможливо в цілому збагнути становлення і розвиток української науки і культури XX ст. [7 та ін.]. Визнаний у свій час літературними та науковими колегами, В. Петров, в силу різних життєвих колізій і

обставин, був благополучно і надовго «виключений» з інтелектуального простору СРСР та української діаспори, а його багатогранна літературна, філософська та наукова спадщина забута.

В останні два десятиліття життя і творчість інтелектуала привертає все більше уваги дослідників, в українському інтелектуальному співтоваристві він більше відомий як письменник [5; 10; 12; 13; 16; 23; 35]. Проте про В. Петрова як ученого й філософа написано вкрай мало, не реконструйовано інтелектуальну біографію і, навіть, залишаються не вивченими її окремі сюжети. Не є виключенням і доробок вченого з давньої історії, вагому частину якого становить «скіфська складова», що стало предметом нашого зацікавлення.

Метою даного дослідження є реконструкція та аналіз поглядів В. Петрова

щодо питання скіфської мовної належності у контексті скіфології XIX-XX ст. Відповідно, автором поставлено наступні дослідницькі завдання: показати вплив на формування історичних та мовознавчих концепцій В.Петрова організаційної та ідейної розбудови радянської археології 1920-30-х років, а саме теорій Н.Я.Марра; показати зв'язок зацікавлення В.Петровим окремими питаннями скіфології з його дослідженнями ранньої слов'янської історії та етногенезу українського народу; дослідити вплив ідей В.Петрова на питання іраномовності скіфів в історичній науці 60-80-х років XX ст.

В. Петров прийшов в археологію у складні для всієї радянської і, зокрема, української науки 1930-ті роки. Тоді лідерство у перетворенні науки перехопили ленінградські вчені – нове покоління співробітників Державної академії історії матеріальної культури (ДАІМК). Нові лідери згуртувалися навколо академіка М. Марра і почали перебудовувати археологію. Відбувалося це у надзвичайно напруженій ситуації. Більшовики завершували свою нову економічну політику, в СРСР проводилася тотальна колективізація, в Україні згорталася політика українізації й усе це супроводжувалося масовими репресіями. Археологів та краєзнавців, які мали на той час велику кількість організацій по всій країні, звинувачували у підтримці націоналізму та місцевому патріотизмі. Багато з них було репресовано [20, с. 20].

Перебудова або «революція в археології» відбувалася протягом першої половини 1930-х рр. З початку дослідники-марксистичні намагалися просто застосовувати загальні принципи марксизму в інтерпретації археологічних матеріалів, але згодом сутність марксистського перетворення археології стала уявлятися ширше. Так, у 1929 р. з системи вищої партійної освіти на керівні посади у ДАІМК було призначено Ф. Кипарисова, а згодом – С. Биковського. Вони, будучи професійними революціонерами-більшовиками, основним своїм завданням вважали утвердження в

«історії матеріальної культури» методології марксизму-ленінізму. Саме на них орієнтувалися ленінградські археологи першого радянського покоління – В. Равдонікас, П. Борисковський, О. Бернштам, Є. Кричевський, І. Смирнов та ін. У Москві зацікавлення методологічними проблемами об'єднали А. Арциховського, О. Брюсова, С. Кисельова, О. Смирнова, пізніше до них приєднався Б. Рибаків. Після гострих дискусій про принципову можливість реконструкції суспільно-економічних формацій за рештками матеріальної культури, А. Арциховський, В. Равдонікас та інші московські й ленінградські дослідники декларували продуктивність застосування до «історії матеріальної культури», у якості її марксистського обґрунтування, «яфетичного вчення про мову» М. Марра як складову «теорії стадіальності» [20, с. 21; 25, с. 427].

Експансію «яфетичної теорії» з лінгвістики у археологію стимулювало і те, що академік М. Марр у 1919–1934 рр. очолював ДАІМК. Утім, М. Марр став визнаним, авторитетним та оригінальним науковцем, що знаходиться у центрі масштабної дослідницької програми, задовго до цього. Розпочавши з дослідження грузинської та вірменської мови, згодом він перейшов до вивчення цілої низки некавказьких мов, пов'язаних з ними. Надалі його історико-літературні інтереси заступили археологічні зацікавлення. Поступово питання про походження кавказьких мов переросло у проблему виникнення звукової мови людини.

Намагання винайти всеохоплюючу мовознавчу теорію відбувалися у тісному взаємозв'язку з пошуками закономірностей розвитку давньої культури, осмисленням археологічних фактів. По суті це був власний шлях до вирішення рівняння «культура=мова=етнос=соціум» [25, с. 362]. Так, М. Марр вважав, що яфетична теорія, яка охоплює всі мови світу, дійшла до постановки питання про поєднання мовознавства з історією матеріальної

культури та суспільства й твердженням про те, що як всі культури Сходу та Заходу, так і всі мови є результатом одного й того ж творчого процесу. Він наполегливо виступав за міждисциплінарні дослідження, що мають об'єднати зусилля лінгвістів, археологів та інших гуманітаріїв. Нова комплексна наука згодом отримала назву «яфетидологія». Проте, незважаючи на масштабність побудов, напруженість наукової роботи, високе наукове звання та авторитет, у дореволюційній Росії він залишався ученим-одинаком не лише серед археологів, а й лінгвістів. На той час ані лінгвістика, ані археологія не були готові вирішувати ті завдання, до постановки яких наближався у своїх дослідженнях 1900-их рр. М. Марр [25, с. 362].

В археологію «нове вчення про мову» входило через проблематику етнічної історії (критика диффузіоністських концепцій, гіпотез про завоювання та впливи, з їх ворожими політичними асоціаціями). Глотогонічна теорія акцентувала на автохтонному розвитку народів і протиставлялася міграціоністським концепціям західних учених. Підґрунтя теорії створював постулат про те, що мовний генезис проходив шляхом змішування і «схрещення» мов. З цього виходило, що усі народи утворились автохтонним шляхом. Згідно з вченням М. Марра – мова, культура, раса, релігія тощо – це історичні категорії, а культурій мови, у тому числі й давні, були не просто змішаними, а ще й класовими за своєю суттю. Нова теорія пояснювала всі зміни у суспільстві та культурі (від соціальних до мовних) перебудовами господарства. В археології, навіть очевидні зміни народів, дослідники стали пояснювати як стадіальні трансформації одного й того ж населення. Давнє населення країни перетворювалося у нерухому, автохтонну масу, що час від часу переживає на основі перебудов техніки неймовірно культурні та мовні перетворення [20, с. 21; 59, с. 172-174].

М. Марр був незаперечним авторитетом. Його канонізація досягла апогею тоді, коли

він був чи не психічно хворим. Згодом дійшло до того, що терміну «археологія» було протиставлено інший – «історія матеріальної культури». Стверджувалося, що археологія – це не самостійна наука, а лише допоміжна історична дисципліна. У зв'язку з цим дослідження соціального ладу, господарства, побуту давньої людини – завдання нової науки – історії матеріальної культури. Таким чином, за пропозицією С. Биковського, М. Марра та ін., 1932 р. у Ленінграді на Всеросійській археолого-етнографічній нараді було прийнято рішення про скасування археології [21, с. 48-52; 57, с. 56-57]. Серед українських археологів також знайшлися прибічники цих ідей – Ф. Козубовський та І. Соколов.

Слідом за корінними змінами у наукових центрах СРСР (Москва та Ленінград), починається інституціональна та ідеологічна перебудова української науки. 1933 р. було створено Спілку інституцій матеріальної культури при ВУАН, яка об'єднала ліквідовані академічні установи: Всеукраїнський археологічний комітет, Етнографічну комісію, Кабінет антропології та етнології, Музей археології, Культурно-історичну комісію та кафедру передісторії. Метою подібних змін було подолання відокремленості суспільних наук та їх перебудова на засадах марксистсько-ленінської теорії. У зв'язку з цим зі складу керівництва закладу було усунуто «класово-ворожі елементи в науці». В. Петров як співробітник колишньої Етнографічної комісії увійшов до складу новоствореної установи. 1934 р. Спілку було реорганізовано в Інститут історії матеріальної культури ВУАН (із 1938 р. – Інститут археології АН УРСР).

У 1930-х академік М. Марр у низці своїх робіт виступив проти тези іраномовності скіфів і намагався з позицій своєї середземноморсько-яфетичної теорії довести, що скіфська мова належить до групи так званих яфетичних мов. Скіфи та сармати для нього були яфетидами [31, с. 207-210; 32, с. 444; 33, с. 31]. Грузинські, картвельські та скіфо-сарматські племена

проголошувалися спорідненими, а їх прабатьківщиною визнавалася Мала Азія. Кавказько-яфетична теорія про те, що скіфи і сармати належали до північно-кавказьких адиго-чечено-лезгинських народностей була розвинута у працях І. Джавахішвілі [11], Л. Мацулевича [34] та ін.

В. Петров високо оцінював М. Марра як науковця і називав академіка «одним з визначних радянських вчених із світовим ім'ям, творцем яфетичної теорії, фундатором яфетичного напрямку в мовознавстві» [59, с. 176]. Отже, методологічним підґрунтям досліджень В. Петрова стала теорія М. Марра. У 1930-их рр., працюючи в Інституті матеріальної культури, науковець, як і багато інших дослідників, відстоював глотогонічну теорію. В. Петров, слідом за академіком, наполягав на вирішенні питань етногенезу будь-якого народу, в тому числі і скіфів, за допомогою комплексного підходу, використовуючи дані лінгвістики, археології, історії та етнографії. Учений-універсал, він вдало застосовував міждисциплінарні підходи у власних працях [9, с. 95-100].

Перші археологічні студії В. Петрова були пов'язані з трипільською культурою. У той же час він одним із перших звернув увагу на культуру «полів поховань», пізніше відому під назвою зарубинецької і черняхівської. Після війни учений одночасно із вивченням черняхівської культури ретельно досліджував поселення ранньослов'янського періоду VI–VIII ст., а також киеворуські пам'ятки [45, с. 4; 46, с. 6]. До проблем скіфології В. Петров звернувся у 1940-х рр. Історія скіфів опинилася у колі його наукових зацікавлень у зв'язку з дослідженнями українського та слов'янського етногенезу. Скіфський сюжет знайшов відображення як у спеціальних роботах дослідника, так і у відповідних розділах його монографій, присвячених походженню українського народу та слов'ян. Основні положення своєї оригінальної концепції історії та етногенезу скіфів він виклав у лекції «Походження українського народу» (1947), яка була опублікована лише

після смерті вченого, у 1992 р. [42]. Надалі дослідник розвинув свої погляди у низці робіт – «Скифская генеалогическая легенда» (1963) [37], «Из этнонимии и топонимии Северного Причерноморья» (1962) [38], «Давні слов'яни та їх походження (До проблеми слов'янського етногенезу)» (1963) [39], «Скіфи. Мова і етнос» (1968) [40], «Етногенез слов'ян. Джерела, стан розвитку і проблематика» (1972) [41] та ін. Таким чином, можна стверджувати, що скіфська тематика, не будучи основною, займала помітне місце у науковій творчості В. Петрова.

Звертаючись до проблеми походження скіфів, науковець в першу чергу, розглядав питання скіфської мови. Для В. Петрова як мовознавця саме скіфська доба була вихідною, адже в цей час писемні джерела вперше надають матеріал конкретно-історичного змісту – мовні рештки визначені в часі та просторі. Лінгвістичний аналіз в його роботах охоплює категорії назв, що стосуються імен скіфських божеств, племен та гідронімій Скіфії за античними джерелами [40, с. 50-114]. Дослідження ученого побудовані на широкому залученні індоевропейського мовного матеріалу, що розширює коло етимологічних паралелей для назв скіфської доби і «пориває монополію скіфо-іранських відповідностей», характерну для досліджень попереднього часу [36, с. 20-21].

На думку В. Петрова, скіфологія пішла хибним шляхом безапеляційно прийнявши іраномовність скіфів, починаючи з досліджень К. Мюлленгофа і В. Міллера (праця К. Мюлленгофа «Про походження і мову понтійських скіфів і сарматів» було опубліковано в Берліні у 1866 р. (Über die Herkunft und Sprache der pontischen Skithen und Sarmaten // Monatsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – 1866. – S. 549-576) і перевидано у 1892 р та праця В. Міллера «Осетинские этюды» (Ч. 1-3. – М., 1881-1887)). Розглядаючи історіографію проблеми, В. Петров справедливо віддав належне дослідникам

минулого. Утім, він відзначив, що «на зорі студій скіфської мови і етноса» стояли праці не лише згаданих науковців, а й професора Новоросійського університету В. Юргевича. У 1872 р. (через шість років після виходу праці К. Мюлленгофа) побачило світ його ґрунтовне дослідження «О именах иностранных на надписях Ольвии, Боспора и других греческих городов северного побережья Понта Евксинского» [60].

В цій роботі В. Юргевич вступив у полеміку з К. Мюлленгофом, зробивши спробу критично підійти до висунутих ним положень. Автор статті запропонував власне бачення проблеми скіфської мови. Дослідник, не відкидаючи іранських відповідників для річкових назв Східної Європи, вказав на те, що немає жодних підстав пов'язувати ці іранізми із скіфами та скіфським часом. Так, В. Юргевич писав: «Не подлежит сомнению, что между главными народами, обитавшими во времена Геродота и после него в пределах древней Скифии, некоторые находились в племенном родстве с мидо-персами. Такими были меоты (приазовцы), сарматы, аланы и вероятно языги. ... Мы бы однако сделали грубую ошибку, если бы все, что может быть объяснено с помощью Зенда или Санскрита считали принадлежащим периоду владычества в Скифии скифов и сарматов» [60, с. 11]. На думку вченого, ще у доісторичні часи, до появи скіфів, перші арійські племена позначили своє перебування на території Скіфії назвами річок, в яких, не дивлячись на зміни «в устах тисячи поколений», легко помітити їх іранське походження. Санскритські *udan* та *vagi*, що означають воду, з'явилися тут ще до появи скіфів [60, с. 12]. Отже, він вважав, що індоіранські етимології цих назв не з'ясовують питання про етнічну приналежність скіфів.

Видатним досягненням В. Юргевича було те, що він виділив окремі періоди у мові місцевого населення – доскіфська та скіфська доба. Але його особливо важливою заслугою було те, що він вказав на односторонність поглядів К. Мюлленгофа [40, с.

7]. Дослідник писав, що пояснення скіфських та сарматських слів та імен К. Мюлленгофом, за допомогою зенда та санскрита, є справедливими лише частково, а в багатьох випадках подібні тлумачення помилкові. Так, на його думку, К. Мюлленгоф «по собственному его убеждению, из 60 (?) скифских слов и имен объяснил только четверть верно, считая сюда названия рек, которые, как я показал выше, не принадлежат скифскому периоду» [60, с. 18]. Отже, В. Юргевич першим вказав на неприпустимість пояснення всього скіфського матеріалу виключно в межах індоіранських зближень. Учений не ототожнював скіфів ані з іранцями, ані з слов'янами [60, с. 8].

Таким чином, погляди В. Юргевича не здобули визнання, теорії Я. Марра зазнали загального розвінчання в 1950-х роках, а ірано-осетинська концепція Мюлленгофа-Міллера була підтримана наступними поколіннями учених (Ф. Юсті, В. Томашек, І. Маркварт, М. Фасмер, В. Абаєв, Я. Гарматта, Л. Згуста) і набула значення історіографічної норми, а теза про іраномовність скіфів була перетворена у принцип методики. Так, відомий учений-іраніст В. Абаєв проголошував: «Все, что не объяснено из иранского, в большинстве вообще не поддается объяснению» [1, с. 37]. Більшість скіфологів беззастережно прийняла це положення. Отже, у скіфології встановлювався своєрідний «паніранізм».

Жоден з наступних дослідників не наважувався вказати на односторонність подібної постановки питання. Але даний підхід В. Петров вважав хибним, адже «тут не взято до уваги, що йдеться про вивчення решток мови, етнічна приналежність якої невідома». Він вважав що, вказані дослідники ігнорували цю обставину і розглядали мову давнього населення Наддніпров'я як заздалегідь визначену. Таким чином, «невідоме проголошувалося відомим», а умовне припущення, «яке належало ще довести, перетворювалось в непорушну догму» [40, с. 6-19].

В. Петров вважав, що методичний прийом, «заснований на засаді одномовних зближень, пояснювання решток скіфської і сарматської мови за допомогою іранської», явно неприйнятний. Науковець наполягав на тому, що порівняльно-історичний метод вимагає «притягнення всіх тих мов, які входять до складу досліджуваної мовної спільності», а за допомогою одномовних ірано-осетинських аналогій не можна довести, що «скіфи – іранці і що вони прямі історичні предки осетин» [40, с. 6-33; 41, с. 207-208].

У своїх роботах учений послідовно доводив, що скіфська мова не є іранською і «тим більше не праосетинською». На його думку, це була самостійна мова, одна з східної групи індоєвропейських мов, яка виявляє «найближчу спорідненість з мовами суміжних територій, відповідно до свого географічного положення: на Сході – з індоіранськими, на Півночі – з балтійськими і на південному Заході – з фракійською» [41, с. 207-209].

У 1940–1960-ті рр., як і сьогодні, більшість дослідників визнавала іраномовність скіфів і подібні намагання В. Петрова спростувати усталені в історіографії точки зору вимагали від ученого неабиякої наукової сміливості та впевненості у своїй правоті. Адже будь-які спроби окремих учених порушити «іранство» скіфів отримували доволі різку відсіч з боку монолітних рядів скіфологів та іраністів. Так, наприклад, лише за сумніви у існуванні «іранської єдності» [58, с. 149] провідний український археолог Є. Черненко став об'єктом критики колег за те, що «без яких би то ни було мотивировок провозглашает «проблематичным» существование иранского единства» [61, с. 105]. Отже, більшість наукового співтовариства залишилася на старих позиціях і не поділяла поглядів В. Петрова.

Утім, висновки дослідника підтримав український археолог М. Брайчевський. Так, він вказав, посилаючись на дослідження В. Петрова, на те, що усталена в науці точка зору про іраномовність скіфів не

підтвердилася і, що скіфи – це окремий індоєвропейський народ зі своєю власною мовою, яка має багато спільного з мовами іранців, фракійців, балтів, слов'ян та індоаріїв. Він, слідом за В. Петровим, відзначив, що проголошення скіфів іранцями базувалося на використанні помилкової методики: прийнявши апріорі іранську гіпотезу, дослідники шукали порівняльний матеріал для інтерпретації скіфських глос і ономастичних імен лише у мовах іранської групи [8, с. 22-23].

Таким чином, у вітчизняній скіфології В. Петров став предтечею нових пошуків у мовній архаїці Припонтиди [22, с. 24], поставивши під сумнів постулат іраномовності/іраномовної єдності скіфів. В індоєвропейстиці лише згодом дослідники дійшли висновків, близьких до поглядів ученого.

По-новому поглянувши на, здавалося б, вже вирішені у науці проблеми, В. Петров своїми дослідженнями стимулював подальший розвиток скіфології та виникнення нових підходів та теорій. Так, індоарійська гіпотеза, що транслувала ідею розселення індоаріїв у Східному Приазов'ї, хоч і розроблялася ще у 1920–1940-х рр., але остаточно була оформлена в працях відомого московського лінгвіста О. Трубачова у 1970–1990-х рр. Дослідник, локалізуючи праатьківщину індоіранців у Східній Європі вважав, що після поділу цієї спільності на індоарійську та іранську мовні гілки частина індоаріїв продовжувала проживати на півдні Східної Європи та була асимільована іраномовними скіфами. Не дивлячись на асиміляцію, індоарійський мовний пласт, що фіксується О. Трубачовим за матеріалами північнопричорноморської ономастики, топоніміки та ін., є доволі помітним на загальному іранському фоні, що свідчить про мовну неоднорідність населення Скіфії [49; 50; 51; 52; 53; 54; 55, с. 74-75, 165-166].

Роботу над визначенням індоарійського компоненту та його ролі у складанні скіфо-сарматського світу поглибили московський учений-іраніст Л. Лелеков [28; 29, с. 125-128;

30, с. 122-123] та лєнінградський дослідник Л. Клейн [17; 18; 19]. Вони розвинули ідею про наявність індоарійських елементів у скіфській культурі. Так, дослідники вважають, що теза про більшу схожість скіфської культурної морфології з індоарійською, ніж з іранською, жодних сумнівів не викликає [29, с. 86]. До того ж Л. Клейн наполягає на особливій, «в обхід іранців», спорідненості скіфів з індоаріями. На його думку витоки схожості скіфської та індоарійської культур сягають не першого, як вважалося раніше, а другого тисячоліття до нашої ери [19, с. 82].

Крім того, досліджуючи етногенез слов'ян і у зв'язку з цим мовно та культурно пов'язуючи скіфів із слов'янами та українцями, В. Петров висловив деякі думки, що певною мірою узгоджуються і з доказами інших учених (істориків, лінгвістів та антропологів), про те, що населення України увібрало в себе скіфський субстрат [4, с. 115-117; 6, с. 256; 14; 15; 24; 44, с. 78-100]. Так, дослідники давно звернули увагу на іранське походження східнослов'янських богів – Хорса та Симаргла. В. Абаєв переконливо довів, що ці боги мають скіфо-сарматське походження і повинні розглядатися як запозичені від іранського населення Північного Причорномор'я [4, с. 115-117]. Вірогідно, що персонаж української міфології Вій етимологічно та семантично пов'язаний з іранським богом вітру, війни, помсти та смерті – сіфський *Vauhka-suta* (згадується у Геродота) [2, с. 5-7]. Також виявляється і схожість між східнослов'янським божеством Родом та осетинським *Naf* (Род) [4, с. 110-111]. Засвоєння та переробка частиною слов'янського світу спадку іранської солярної міфології відбулися у мітраїстських запозиченнях християнства [26, с. 183-190; 27, с. 52-59]. Серед руських вождів, що підписали у X ст. договір із Візантією, були особи з іменами іранського походження – Сфаньдрь, Прастенъ, Истръ, Фрастенъ, Фурьстенъ та ін. [62, с. 68-71]. Іранізм присутній й у етнімії південно-східної частини слов'янського світу [44, с.

99-100; 48, с. 32; 56, с. 262]. Іранська спадщина проявлялася і в давньоруській культурі [43, с. 99-112].

Скіфо-сарматські впливи на південно-східну частину слов'янства відбилися і в лексичному матеріалі [47]. Важливо, що вони проявилися у фонетиці та граматиці, адже фонетика, як правило, не запозичується у сусідів. Таким чином, В. Абаєв стверджує, що у формуванні південної частини східного слов'янства (майбутня українська мова та південноросійські говори) брав участь скіфо-сарматський субстрат [3].

Отже, кількість іранських паралелей у мові, культурі та релігії слов'ян є настільки значним, що у науковій літературі було поставлено питання про слов'яно-іранський симбіоз, який мав місце у ранній слов'янській історії. Імовірно, це явище торкнулося лише частини слов'янського світу і частини іранських племен. Певний час слов'яни та іранці жили на одній території, змішувалися між собою, в результаті чого іраномовне населення було асимільовано [44, с. 99-100].

Загалом можна сказати, що не всі ідеї В. Петрова, в тому числі і в галузі скіфознавства, були «почуті» сучасниками або витримали перевірку часом. Утім, його праці відзначаються широтою підходу до проблематики, розв'язують її на основі ґрунтового наукового аналізу. Таким чином, і сьогодні, і надалі досліднику давньої історії України, зокрема, історії скіфів, не обійтися без наукових праць визначного українського науковця. В. Петров мав пристрасть до нетривіальних наукових гіпотез, що не могло не вплинути на ставлення наукового співтовариства до його робіт – часто дуже критичне, а іноді це виражалося у прямому неприйнятті або ігноруванні його ідей. Сьогодні, з певної часової перспективи, стає зрозумілим, яку важливу справу робив той, хто постійно звертав дослідницьку увагу на нетрадиційні концепції та підходи у вирішенні наукових проблем, адже цього так часто не вистачає у повсякденному науковому житті.

Список використаних джерел

- Абаев В. И. Осетинский язык и фольклор / В. И. Абаев – М.; Л., 1949. – Т. I.
- Абаев В. И. Дохристиянска релігія алан / В. И. Абаев // XV Міжнародний конгрес востокведов. Доклади делегації СРСР. – М., 1960. – С. 5-7.
- Абаев В. И. О происхождении фонемы у(h) в славянском языке / В. И. Абаев // Проблемы индоевропейского языкознания. – М., 1964. – С. 115-121.
- Абаев В. И. Скифо-европейские изоглоссы. На стыке Востока и Запада / В. И. Абаев – М., 1965.
- Агеева В. Поэтика парадокса: Интеллектуальная проза Виктора Петрова-Домонтовича / В. Агеева – К., 2006.
- Алексеев Т. И. Этногенез восточных славян по данным антропологии / Т. И. Алексеев. – М., 1973.
- Андреев В. М. Историк «другого плану» в персональній ієрархії українського історичного співтовариства / В. М. Андреев // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – 2009. – Вип. 4. – С. 295-302.
- Брайчевський М. Ю. «Русские» названия поргову Константина Багрянородного / М. Ю. Брайчевський // Землі Южної Русі в IX–XIV вв. – К., 1985. – С. 19-30.
- Брайчевський М. Ю. В. П. Петров – учений-універсал / М. Ю. Брайчевський // Археологія. – 1990. – № 3. – С. 95-100.
- Грегуль Г. В. Українська біографічна проза першої половини ХХ ст.: жанровий аспект (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О. Льченка, Л. Смілянського): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. В. Грегуль – К., 2005.
- Джавахишвили И. А. Основные историко-этнологические проблемы истории Грузии, Кавказа и Ближнего Востока древнейшей эпохи / И. А. Джавахишвили // Вестник древней истории. – 1939. – № 4. – С. 29-38.
- Загоруйко Ю. Митець незвичайної долі (Віктор Петров-Домононович) / Ю. Загоруйко // Слово і час. – 1992. – № 7. – С. 25-33.
- Загоруйко Ю. Письменник Віктор Петров / Ю. Загоруйко – К., 1993.
- Зализняк А. А. Проблемы славяно-иранских языковых отношений в древнейший период / А. А. Зализняк // Вопросы славянского языкознания. – 1962. – Вып. 6. – С. 28-45.
- Зализняк А. А. Контакты между славянами и скифосарматскими племенами / А. А. Зализняк // Краткие сообщения Института славяноведения. – 1963. – Вып. 28. – С. 3-22.
- Зубань В. І. «Аліна і Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова в контексті українського культурно-життєвого 20-х років ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / В. І. Зубань. – Харків, 2003.
- Клейн Л. С. Откуда арии пришли в Индию / Л. С. Клейн // Вестник Ленинградского университета. – 1980. – Вып. 4 (20). – С. 35-40.
- Клейн Л. С. Третья гипотеза о происхождении скифов (Выступление на круглом столе «Дискуссионные проблемы отечественной скифологии») / Л. С. Клейн // Народы Азии и Африки. – 1980. – № 6. – С. 72-74.
- Клейн Л. С. Индоарии и скифский мир: общие истоки идеологии / Л. С. Клейн // Народы Азии и Африки. – 1987. – № 5. – С. 63-82.
- Клейн Л. С. Феномен советской археологии / Л. С. Клейн. – СПб: Фарн, 1993.
- Клейн Л. С. Труднобыть Клейном. Автобиография в монологах и диалогах / Л. С. Клейн. – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2010.
- Корпусова В. М. В. Петров (Домонтович): этногенетика як свобода самовиявлення / В. М. Корпусова // Слово і час. – 2002. – № 10. – С. 22-29.
- Куриленко І. А. Екзистенціалістська модель українського інтелектуального роману 20-х років ХХ століття. Дис. ... канд. філол. наук / І. А. Куриленко – Харків, 2006.
- Кухаренко Ю. В. К вопросу о славяно-скифских и славяно-сарматских отношениях / Ю. В. Кухаренко // Советская археология. – 1954. – Т. 19. – С. 111-120.
- Лебедев Г. С. История отечественной археологии. 1700-1917 гг. / Г. С. Лебедев. – СПб.: Изд-во С. Петербургского университета, 1992.
- Лелеков Л. А. О некоторых иранских элементах в искусстве древней Руси / Л. А. Лелеков // Искусство и археология Ирана. – М., 1971. – С. 183-190.
- Лелеков Л. А. К реконструкции иранско-славянской мифологической системы / Л. А. Лелеков // Советско-славяноведение. – 1973. – № 1. – С. 52-59.
- Лелеков Л. А. R. Girshman. L'Iran et la migration des Indo-Aryens et des Iraniens [Рец.] / Л. А. Лелеков // Народы Азии и Африки. – 1978. – № 5. – С. 221-229.
- Лелеков Л. А. Выступление на круглом столе «Дискуссионные проблемы отечественной скифологии» / Л. А. Лелеков // Народы Азии и Африки. – 1980. – № 5. – С. 125-128.
- Лелеков Л. А. Проблемы индоиранских аналогий к явлениям скифской культуры / Л. А. Лелеков // Скифо-сибирское культурно-историческое единство. – Кемерово, 1980. – С. 112-123.
- Март Н. Я. Скифский язык / Н. Я. Март // Избранные работы. – Т. V. – Л., 1935. – С. 207-210.
- Март Н. Я. Первая выдвигенческая яфетидологическая экспедиция / Н. Я. Март // Избранные работы. – Т. V. – Л., 1935. – С. 444.
- Март Н. Я. Термин «скиф» / Н. Я. Март // Избранные работы. – Т. V. – Л., 1935. – С. 24-36.
- Мацулевич Л. А. Аланская проблема и этногенез Средней Азии / Л. А. Мацулевич // Советская этнография. – 1939. – № VI-VII. – С. 45-54.
- Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко – К., 1997.
- Петраускас О. В. Балто-слов'янські відносини за роботами Віктора Платоновича Петрова / О. В. Петраускас // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян: Зб. наук. статей присвячений 100-річчю з дня народження Віктора

- Платоновича Петрова. – Київ-Львів: «РАС», 1997. – С. 20-27.
37. Петров В. П., Макаревич М. Л. Скифская генеалогическая легенда / В. П. Петров, М. Л. Макаревич // Советская археология. – 1963. – №1. – С. 20-31.
  38. Петров В. П. Из этнонимии и топонимии Северного Причерноморья / В. П. Петров // Материалы по археологии Северного Причерноморья. – Одесса, 1962. – Вып. 4. – С. 230-238.
  39. Петров В. П. Давні слов'яни та їх походження (До проблеми слов'янського етногенезу) / В. П. Петров // Український історичний журнал. – 1963. – №4. – С. 36-44.
  40. Петров В. П. Скіфи. Мова і етнос / В. П. Петров. – К., 1968.
  41. Петров В. П. Етногенез слов'ян. Джерела, стан розвитку і проблематика / В. П. Петров. – К., 1972.
  42. Петров В. Походження українського народу / В. Петров. – К., МП: «Фенікс», 1992.
  43. Рыбаков Б. А. Ремесло древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М., 1948.
  44. Седов В. В. Происхождение и ранняя история славян / В. В. Седов. – М., 1977.
  45. Толочко П. П. Віктор Петров – дослідник українського етногенезу [Передмова] / П. П. Толочко // Петров В. Походження українського народу. – К.: МП «Фенікс», 1992. – С. 3-8.
  46. Толочко П. П. Слово про В. П. Петрова – видатного українського археолога / П. П. Толочко // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян: Зб. наук статей присвячений 100-річчю з дня народження Віктора Платоновича Петрова. – Київ-Львів: «РАС», 1997. – С. 4-9.
  47. Трубачев О. Н. Из славяно-иранских лексических отношений / О. Н. Трубачев // Этимология. – 1965. – М., 1967. – С. 26-37.
  48. Трубачев О. Н. Из славяно-иранских лексических отношений / О. Н. Трубачев // Этимология. – 1965. – М., 1967. – С. 3-81.
  49. Трубачев О. Н. О синдах и их языке / О. Н. Трубачев // Вопросы языкознания. – 1976. – №4. – С. 39-63.
  50. Трубачев О. Н. Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийцы в Северном Причерноморье / О. Н. Трубачев // Вопросы языкознания. – 1977. – №6. – С. 13-28.
  51. Трубачев О. Н. «Старая Скифия» (Бсчбиз Укхцйз) Геродота (IV. 99) и славяне. Лингвистический аспект / О. Н. Трубачев // Вопросы языкознания. – 1979. – 4. – С. 29-45.
  52. Трубачев О. Н. Выступление на круглом столе «Дискуссионные проблемы отечественной скифологии» / О. Н. Трубачев // Народы Азии и Африки. – 1980. – №5. – С. 117-118.
  53. Трубачев О. Н. Indoaricav Северном Причерноморье. Источники. Интерпретация. Реконструкция / О. Н. Трубачев // Вопросы языкознания. – 1981. – №2. – С. 3-21.
  54. Трубачев О. Н. Indoaricav в Скифии и Дакии / О. Н. Трубачев // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. – М., 1984. – С. 148-152.
  55. Трубачев О. Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования / О. Н. Трубачев. – М.: Наука, 2003.
  56. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – Т. IV. – М. – 1973.
  57. Формозов А. А. Русские археологи в период тоталитаризма. Историографические очерки / А. А. Формозов. – М.: Знак, 2006.
  58. Черненко Е. В. А. М. Хазанов. Социальная история скифов. Основные проблемы развития древних кочевников в евразийских степях (М.: Наука, 1975) [Рец.] / Е. Черненко // Вопросы истории. – 1978. – №8. – С. 148-150.
  59. Юсова Н. Становлення радянської етногенетики (в світлі глотогонічної теорії М. Марра) / Н. Юсова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий зб. наук праць. – Вип. 15. – К.: Інститут історії НАН України, 2007. – С. 172-174.
  60. Юргевич В. О именах иностранных на надписях Ольвии, Боспора и других греческих городов северного побережья Понта Евксинского / В. О. Юргевич // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. VIII. – Отд. 1, 2. – Одесса, 1872. – С. 4-38.
  61. Яценко И. В., Раевский Д. С. Некоторые аспекты состояния проблемы (обзорная статья). Круглый стол «Дискуссионные проблемы отечественной скифологии» / И. В. Яценко, Д. С. Раевский // Народы Азии и Африки. – 1980. – №5. – С. 102-117.
  62. Kalmykow A. Iranians and Slavs in South Russia / A. Kalmykow // Journal of the American Oriental Society. – Vol. 45. – 1925. – P. 68-71.